

**NEMIS VA O'ZBEK TILLARIDAGI ZONIM
FRAZEOLOGIZMLARNI TARJIMA QILISHNING
LINGVOKULTUROLOGIK VA FUNKSIONAL JIHLTLARI**

G'ofurjonov Ismoil,

O'zMU talabasi, 4-kurs

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada nemis va o'zbek tillari misolida yovvoyi hayvon nomlari ishtirokida hosil bo'lgan frazeologik birliklarning qiyosiy tahlili hamda ularni tarjima qilishning dolzarb masalalari tadqiq etiladi. Tadqiqot davomida zoonim frazeologizmlarning milliy-madaniy tabiati, ularning har bir xalq dunyoqarashidagi o'rnini va tarjima jarayonida adekvatlik darajasini ta'minlash metodlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: frazeologik sistema, zoonim, lingvokulturologiya, funksional adekvatlik, ekvivalentlik turlari, idiomatik xususiyat, madaniyatlararo muloqot, chog'ishtirma tilshunoslik.

Zamonaviy tilshunoslikda frazeologiya tilning eng jozibali va ayni paytda o'rganilishi murakkab bo'lgan qatlamlaridan biri sanaladi. Tilning ichki imkoniyatlarini namoyon etuvchi frazeologizmlar shunchaki so'zlar yig'indisi emas, balki xalqning ko'p asrlilik tajribasi, an'analari va turmush tarzining ko'zguvidir. Xususan, zoonim komponentli frazeologizmlar – ya'ni o'z tarkibida hayvon nomlarini saqlagan turg'un birikmalar insoniyatning atrof-muhit bilan munosabatini aks ettirishda markaziy o'rin tutadi.

Ushbu maqolaning dolzarbligi shundaki, globallashuv davrida madaniyatlararo muloqot kuchayar ekan, bir tildagi nozik ma'no va obrazlarni ikkinchi tilga, xususan, genetik jihatdan turlicha bo'lgan nemis va o'zbek tillari o'rtasida to'g'ri yetkazish tarjimondan yuksak mahorat talab qiladi. Tadqiqotning maqsadi zoonim frazeologizmlarning tarjima qilinishidagi

metodologik asoslarni tahlil qilish va bu jarayonda yuzaga keladigan leksik-semantik to'vsiqlarni bartaraf etish yo'llarini ko'rsatishdir.

Frazeologik birliklarning tarjimasida nemis tilshunosi Harald Burgerning ekvivalentlik nazariyasi fundamental ahamiyatga ega. Olim frazeologizmlarning bir tildan ikkinchi tilga o'girilish darajasini bir necha bosqichga ajratadi. Birinchi navbatda, **to'liq ekvivalentlik** hodisasi ko'rib chiqiladi. Bunda manba tilidagi (nemis tili) frazeologik birlik o'zining barcha komponentlari, sintaktik qurilishi va eng asosiysi – obrazlilik bilan maqsad tilidagi (o'zbek tili) birlikka to'liq mos keladi. Bunday holatlar ko'pincha umuminsoniy qadriyatlar va xalqaro miqyosdagi o'xshatishlar asosida yuzaga keladi.

Ikkinchi bosqich sifatida **qisman ekvivalentlik** tushunchasini tahlil qilish lozim. Bunda frazeologizmlarning semantik mazmuni (ya'ni ifodalayotgan ma'nosi) o'zaro mos keladi, biroq ular tarkibidagi zoonim komponent yoki grammatik qurilma turlicha bo'lishi mumkin. Masalan, bir xalqda ayyorlik ramzi bo'lgan hayvon ikkinchi xalq madaniyatida boshqa bir hayvon obrazi bilan berilishi mumkin.

Nihoyat, eng murakkab holat – bu **nol ekvivalentlik** hisoblanadi. Ma'lum bir xalqning o'ziga xos mifologik tasavvurlari yoki hayot tarzi bilan bog'liq bo'lgan frazeologizmlar boshqa tilda muqobiliga ega bo'lmasligi mumkin. Bunday vaziyatda tarjimon tasviriy tarjima yoki izohlash metodidan foydalanishga majbur bo'ladi. Nemis tilidagi "*mein Name ist Hase*" iborasi bunga yorqin misol bo'lib, u so'zma-so'z tushunilsa ma'no yo'qoladi; uning asl funksiyasi biror voqeadan butunlay xabarsizlikni yoki mas'uliyatni chetlab o'tishni ifodalashdir.

Frazeologizmlarning ichki strukturasi ularning qanday ma'no yuklamasini tashishini belgilaydi. Wolfgang Fleischer o'z tadqiqotlarida frazeologizmlarni morfosintaktik mezonlarga ko'ra tizimlashtirgan. U zoonimlarni nafaqat lug'aviy birlik, balki inson xatti-harakatlarini baholash

vositasi deb hisoblaydi. O'zbek tilshunosligida esa Shavkat Rahmatullayev frazeologik birliklarning idiomatiklik darajasiga katta e'tibor qaratib, ularning nutqdagi funksional imkoniyatlarini ochib bergan.

Yovvoyi hayvon obrazlari nemis va o'zbek frazeologiyasida turlicha semantik maydonlarni qamrab oladi:

Bo'ri (Wolf) obrazi: Germaniya o'rmon xo'jaligi va o'zbek chorvachilik madaniyatida bo'ri obrazi o'ziga xos salbiy bo'yoqqa ega. Nemis tilidagi "*Hunger wie ein Wolf*" (bo'ri kabi och bo'lmoq) iborasi o'zbek tilida ham aynan shunday o'xshatish bilan mavjud bo'lib, bu ikki xalqning tabiatga bo'lgan qarashlaridagi mushtaraklikni ko'rsatadi.

Ilon (Schlange) obrazi: O'zbek xalqi tasavvurida ilon makkorlik, xiyonat va yashirin dushmanlik ramzi hisoblanadi. "*Qo'ynida ilon saqlamoq*" iborasi juda kuchli salbiy emotsiyaga ega. Nemis madaniyatida ham "*falsch wie eine Schlange*" (ilondek aldamchi) birikmasi shunga o'xshash ma'noni anglatadi, lekin nemis tilida ayrim hollarda ilon obrazi tibbiyot yoki donolik bilan ham bog'lanishi mumkin.

Ayiq (Bär) obrazi: Ayiq obrazi kuch-quvvat bilan bir qatorda qo'pollikni ham ifodalaydi. Nemis tilidagi "*jemandem einen Bären aufbinden*" (birovni laqillatmoq) iborasi o'zbek tiliga o'girilganda, "ayiq" komponenti ma'nosini saqlab qolmaydi, balki mazmun jihatidan "aldamoq" yoki "lazzatlantirmoq" kabi fe'llar bilan ifodalanadi.

Zoonim frazeologizmlarni o'g'irishda tarjimon oldida bir necha strategik yo'llar turadi. Birinchisi – **kalkalashtirish** usuli bo'lib, u asosan obrazlar o'rtasidagi moslik juda yuqori bo'lganda qo'llaniladi. Bu usul matnning milliy koloriti o'xshash bo'lgan hollarda matnning originalligini saqlashga xizmat qiladi.

Ikkinchisi – **substitutsiya** (almashtirish) usulidir. Agar manba tilidagi hayvon obrazi maqsad tili sohiblari uchun tushunarsiz yoki boshqa ma'noga ega bo'lsa, u holda ushbu obraz o'sha madaniyat uchun xos bo'lgan

boshqa zoonim bilan almashtiriladi. Masalan, nemischa "otdek ishlash" ma'nosidagi ibora o'zbek tilida "eshakdek ishlash" tarzida berilishi mumkin, chunki o'zbek xalqida mehnatkashlik va og'ir yumushlarni bajarish ko'pincha eshak obrazi bilan assotsiatsiya qilinadi.

Uchinchi – **parafrazalash**, ya'ni mazmuni tushuntirishdir. Agar frazeologizmni saqlab qolish imkoni bo'lmasa, uning ma'nosi oddiy so'zlar bilan bayon qilinadi. Garchi bu usul badiiy obrazlilikni biroz pasaytirsa-da, matn mazmunining aniqligini ta'minlaydi.

Tarjimada adekvatlik tushunchasi statik hodisa emas, u dinamik xarakterga ega. Eugene Nida va Vermeer kabi olimlarning skopos nazariyasiga tayanadigan bo'lsak, tarjima qilingan matn maqsad tilidagi kitobxoniga xuddi manba tilidagi kitobxon olganidek emotsional ta'sir ko'rsatishi kerak. Zoonim frazeologizmlar esa ushbu ta'sirni ta'minlovchi asosiy elementlardir.

Adekvatlikka erishish uchun tarjimondan quyidagilar talab etiladi: Frazeologizmning **denotativ** (to'g'ri ma'no) va **konnotativ** (qo'shimcha bo'yoq) ma'nolarini chuqur tahlil qilish, har bir zoonim ortida turgan madaniy kodlarni tushunish, matnning stilistik xususiyatlarini (ilmiy, badiiy, so'zlashuv) hisobga olgan holda munosib muqobilni tanlash.

Xulosa qilib aytganda, nemis va o'zbek tillaridagi zoonim frazeologizmlar har ikki xalqning boy ma'naviy xazinasini bo'lib, ularni tarjima qilish shunchaki lingvistik amaliyot emas, balki madaniyatlararo ko'prikdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, zoonim komponentli birliklarni o'girishda eng samarali yo'l – funksional ekvivalentlikni saqlashdir. Har bir tarjimon zoonimlarning lingvokulturologik xususiyatlarini inobatga olgan holda, kontekstga mos ravishda kalkulashtirish, substitutsiya yoki parafrazalash metodlarini mahorat bilan qo'llashi lozim. Bu esa o'z navbatida, jahon adabiyoti va ilmiy fikr almashinuvida tushunmovchiliklarning oldini olishga va milliy qadriyatlarining saqlanib qolishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Burger, H. (1982). Handbuch der Phraseologie. Berlin: De Gruyter.
2. Fleischer, W. (1982). Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig: Bibliographisches Institut.
3. Rahmatullayev, Sh. (1992). O'zbek tili frazeologik lug'ati. Toshkent: Qomuslar tahririyati.
4. Nida, E. A. (1964). Toward a Science of Translating. Leiden: Brill.
5. Binovich, L. E. (1956). Nemischa-ruscha frazeologik lug'at. Moskva.